

Філософсько-світоглядні засади буття людини

УДК 165:130.2

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТЕХНІЧНОГО ОБ'ЄКТА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Володимир Мельник

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: dfilos@lnu.edu.ua

Проаналізовано поняття “об’єкт”, “суб’єкт”, “предмет” у їх соціокультурній детермінації людською діяльністю. Розкрито фундаментальну характеристику предметно-перетворювальної діяльності – її інструментальність. Визначено суверенну специфіку технічного об’єкта, його унікальність і своєрідність. З’ясовано суспільну природу технології та техніки, їх взаємозв’язки із соціальними умовами та роль у суспільно-історичному процесі.

Ключові слова: техніка, технічний об’єкт, об’єкт, предмет, суб’єкт, діяльність.

У сучасній філософсько-соціологічній і науковій літературі зв’язок техніки та технології з людською діяльністю досліджені переважно у контексті їхньої детермінації рівнем розвитку природничонаукового знання. Натомість меншою мірою розкрита зумовленість техніки специфікою соціального способу життєдіяльності. Передусім це стосується розуміння технічного об’єкта, виявлення його справжніх аналогів у природі й людській практиці. Розуміння цього істотно важливе для з’ясування суспільної природи технології та техніки, їх взаємозв’язків із соціальними умовами, ролі в суспільно-історичному процесі.

Зазначимо, що всезагальною основою виникнення технології, технічних засобів, які предметно моделюють і реалізують суспільний характер людської діяльності, є суспільно-історична практика. Таку позицію всебічно обґрунтував відомий український філософ М. Тарасенко. Технологія виникає тоді, коли виникає виробництво знарядь праці, а власне людська праця розпочинається з їх виготовлення. Інструментальність як визначальна характеристика притаманна всій людській діяльності. Саме тому в технології йдеться про “технічність” практики загалом, а не про технічність як різновид певної галузі практики. Тобто, технологія – це не одна з форм практичної діяльності, а вся практика в аспекті її інструментального змісту. Історія технології розгортається відповідно до історії виготовлення технологічних знарядь праці. Саме їх виробництво зумовило, з одного боку, освоєння людиною природи, перетворення їх на матеріальні умови людського життя, з іншого – становлення людини як природної та соціальної

істоти, формування світу культури. Технологія, зауважує М. Тарасенко, – конкретний вираз міри опредметнення та міри практичного використання людиною природи у соціально-обґрунтованих цілях [5, с. 154–167].

Особливістю людської діяльності, фундаментальним способом її існування є реальне буття колективності, тобто безпосередньо суспільний характер людського життя. Це становить об'єктивну умову діяльності людини і предметного світу суспільної культури загалом. Зазвичай під специфічним способом людської діяльності розуміють певний тип зв'язку матеріально-уречевлених, наукових та духовно-практичних елементів, їх зв'язок з предметом і знаряддями праці. У цьому випадку спосіб людської діяльності своєрідно ідентифікується з особливостями реалізації технологічних знарядь і певних елементів процесу пізнання. “Зворотний зв'язок”, а саме – процес зумовленості цих знарядь механізмами реалізації людською праці, враховується, на нашу думку, недостатньо. Річ у тому, що специфіка людської діяльності не зводиться до її технологічних і духовно-практичних чинників. Вони становлять лише передумови діяльності, без яких, цілком зрозуміло, діяльність не можна здійснювати. Внутрішня сутність способу людської діяльності полягає, власне, в тому, що вона у своїй ґенезі та розвитку є безпосередньо суспільним процесом – суспільний характер діяльності й утворює її специфічний спосіб.

Основні компоненти суспільної форми практики – це відношення людей до природи та відносини між людьми, їхнє взаємне опосередкування. Такий аспект проблеми досліджений у нашій літературі переважно з позицій натурально-речовинних компонентів діяльності, її ідеальних спонукальних моментів (предмет, знаряддя, доцільність). Водночас недостатньо проаналізована людська діяльність в аспекті її соціального змісту та характеру суспільної форми. Якщо істинне те, що люди відносяться один до одного опосередковано, через специфіку суспільної форми діяльності, то вона неодмінно входить в об'єкт філософського дослідження техніки. Без з'ясування цих обставин неможливо адекватно з'ясувати ані своєрідність діяльності, ані особливості технології та технічного об'єкта.

Цілком очевидно, що для розкриття специфіки технічного об'єкта, розуміння його незвідності до суто технічних характеристик, необхідно виокремити його “нетехнічні” людиновимірні параметри – тобто людський чинник. Під ним не варто розуміти просто індивідуально-особистісну діяльність в її різних матеріально-предметних і пізнавально-духовних формах. Людський чинник є всезагальним моментом суспільної життєдіяльності загалом, який, безперечно, притаманний окремим видам і сферам людської праці, але одночасно не вичерпується ними.

Безумовно, людина постійно перебуває в єдності зі своєю життєдіяльністю, а через неї і з навколишнім світом природи та суспільного життя. Цей процес утвердження людиною своєї життєдіяльності як предмета своєї свідомості й волі є основою виокремлення власне людського моменту (чинника) у всьому її соціокультурному та технологічному значенні. Людський момент (суто людське) – це не сама людина в її індивідуально-особистісному бутті, не вся сукупна життєдіяльність людини, а її специфічно-необхідний чинник. Він відображає і фіксує свідомо здійснюваний акт (момент) людської життєдіяльності, саме ту

її межі, коли людина за допомогою свідомості виокремлює себе з умов свого існування і підносить власну діяльність до рівня усвідомлення умов, цілей і засобів свого життя, утверджує власну життєдіяльність як цілісний, соціально організований, свідомо регульований процес. Тобто, власне людське – це самоусвідомлюваний момент життєдіяльності людини, який вона здійснює предметно-цілеспрямовано, з урахуванням (а тому певною мірою незалежно) стихійних сил природно-історичного процесу.

Загальновідомо, що людська життєдіяльність в її суспільно-історичних вимірах реалізується у двох об'єктивних формах: стихійній, неусвідомленій необхідності та свідомому, соціально організованому процесі. Перший момент характеризує органічне “вплетення” людського елемента в безпосередню практику матеріального життя, другий – сходження людської діяльності до свідомості й волі, унаслідок чого стає можливим виникнення (самовиділення) людського елемента, його відгалуження у відносно самостійний чинник життєдіяльності людини та людства.

Перехід матеріально-практичної життєдіяльності, що розгортається стихійно, неусвідомлено, до доцільно організованої форми розвитку є своєрідною “ватерлінією”, яка характеризує процес самовиділення людської життєдіяльності зі стану імпліцитного “вплетення” у природний саморух до формування її матеріальних структур – предмета, знарядь, продукту праці. Сходження суспільної життєдіяльності до предметності свідомості й волі людини дає змогу розкрити відмінність життєдіяльності від безпосередніх природних процесів, від того матеріалу природи, на який орієнтована перетворювальна діяльність.

Необхідно звернути увагу на те, що в літературі, присвяченій філософському аналізу техніки та технології, нерідко трапляється певне ототожнення понять “об’єкт” і “предмет”, “об’єкт” і “річ” та ін. Очевидно, це пов’язано з фундаментальністю категорій “суб’єкт” та “об’єкт” у філософсько-гносеологічній проблематиці та змін, привнесених під час дискусій. Стосовно методологічного осмислення новітніх природничонаукових досліджень неklasичної науки, зокрема у філософському осмисленні квантово-механічних інтерпретацій, у літературі щодо сутності цих категорій висловлюють різноманітні, часто взаємосуперечливі твердження. На наш погляд, необхідно звернути особливу увагу на з’ясування їхніх відмінностей, оскільки це має важливе значення для визначення суверенної специфіки технічного об’єкта, його унікальності, своєрідності порівняно з іншими, близькими за змістом поняттями. Для цього доцільно використати з’ясоване вже розуміння особливостей людського елемента (чинника) як здатності суспільної людини свідомо виокремлювати себе з об’єктивного світу. Це дасть змогу виявити гносеологічні й практичні відмінності між об’єктом і суб’єктом, суб’єктом та людським чинником, предметом і діяльністю.

Поняття “об’єкт” і “суб’єкт” формувались для виявлення та розкриття основного гносеологічного відношення людини до дійсності. Буттєвість світу, що актуалізується завдяки предметній діяльності людини, виявляє свою означеність і самовизначеність як об’єкта. Об’єкт – це матеріальна дійсність, вона протистоїть суб’єкту й усій суспільній життєдіяльності. У цьому понятті зафіксована його єдина всезагальна властивість бути об’єктивним, тобто незалежним від суб’єкта, його діяльності, волі, свідомості. Однак це твердження потребує уточ-

нення, передусім тому, що об'єкт задається, визначається у своєму існуванні як актуальна реальність активністю суб'єкта. Завдяки предметно-перетворювальній діяльності "дещо" виокремлюється зі синкретичної невизначеності буття. Саме своєю активністю суб'єкт здійснює акт інституалізації об'єкта як реальності. Визначально атрибутивною означеністю такої реальності є її об'єктивність, що означає насамперед таке: існування об'єкта пов'язане з іманентно властивими йому власними характеристиками. Крім цього, об'єктивність вказує на субстанційність та онтологічну незвідність реальності до пізнавальної активності людини. Проте у діях такої активності ми все одно розрізняємо те, на що вона спрямована. Поняття об'єкта й *"служує позначенням такого змісту пізнавальної активності, який, будучи неможливим за її межами, тим не менш не співпадає з нею безпосередньо, а вимальовується як дещо віддалене від акту, дещо самовладне, тобто дещо таке, що має онтологічний статус, відмінний від онтологічного статусу пізнавального акту"* [4, с. 156].

Отже, поняття "об'єкт" відмежовує і фіксує ту частину безмежної матеріальної дійсності, яка охоплена сукупною діяльністю людини і становить горизонт людського буття, є об'єктом розмірковування, пояснення, дослідження. Тобто об'єкт – це частина об'єктивної дійсності, що так чи інакше ввійшла у сферу буття людини і перебуває у горнилі реального чи можливого практичного перетворення. Об'єкт – це не лише практична, а й теоретично освоювана частина дійсності, яка становить передумови його реального практичного освоєння.

Якщо під об'єктом розуміють усю дійсність, до якої може сягати людська думка, то під суб'єктом – людину, яка самоактивна й самодостатня у висуненні цілей та їх реалізації.

Суб'єкт можна розглядати своєрідним дійовим і раціональним чинником, по суті, саморозвитку природи. Суб'єкт виокремлюється не самочинно, а в процесі діяльності, що має предметний характер. Становлення суб'єктивного чинника відбувається у драматичному конфлікті: з одного боку, суб'єкт не лише не може змінити закони саморозвитку об'єктивної дійсності, а й творить свою життєдіяльність відповідно до цих законів; з іншого – стихії природної даності людина протиставляє самоініційовану активність з її освоєння. Тобто, визнаючи "дещо", яке існує поза межами людської суб'єктивності, маємо визнати: це "дещо" виокремлюється в об'єкт як самовладну систему лише завдяки дієвості людини. "Отже, об'єкт постає чимось визначеним, перебуваючим у зв'язках із суб'єктом лише через активність суб'єкта. Він завжди перебуває у залежності від стану та можливостей суб'єкта" [4, с. 155].

Крім того, до означень людини як суб'єкта потрібно віднести і те, що вона акумулює інтелектуальний і духовно-практичний досвід попередніх поколінь й атрибутивну здатність людського розуму виводити норми і правила свого функціонування із самого себе. Однак наголосимо, що людський розум, незважаючи на іманентну рису до "самонацілювання", у своїй активності та здатності до самостійного вибудовування свого внутрішнього змісту, "не може довільно визначати те, що саме буде входити у зміст цих дій, у який спосіб змістові одиниці розуму будуть взаємодіяти поміж собою (курсив наш. – В. М.). У цьому сенсі суб'єкт може розглядатись як частина об'єкта, адже які дії розуму та як саме будуть запускатись у хід, – це залежить від змістовного його наповнення" [4, с. 155].

Якщо у понятті “об’єкт” фіксована реальність задається, побутує (існує) на власних самодостатніх (самовладних) засадах, то поняттям “предмет” позначається фрагмент об’єктивної реальності, включений у предметно-перетворювальну діяльність. Предмет містить іманентні властивості, які детерміновані характеристиками об’єкта й особливостями власне людського чинника. Відтак “предмет – це синтетичне утворення, що постає ніби посередньою ланкою між людиною та позалюдською реальністю; *в предметі неодмінно повинні бути репрезентовані характеристики об’єкта*, але подані у тих окресленнях, на які тепер спроможна людська предметно-пізнавальна діяльність. Тому предмет постає водночас *показником міри відкритості світу людині та мірою розвиненості, деталізованості та розгалуженості людської діяльності*” [4, с. 156]. Предметність своєю чергою фіксує фундаментальніший план освоєння людиною світу, трансформації об’єктивної реальності в доцільну форму діяльності, оскільки вона “знаменує загальний перехід об’єктивних закономірностей природи в живу форму доцільної діяльності, а діяльності – в об’єктивований стан, у предметний продукт... Предметність задається в актах діяльності поза свідомим процесом цілепокладання. Вона окреслює межі матеріальних явищ природи і суспільної діяльності від людини та людства” [5, с. 62]. Фундаментальна сутність предметності полягає в тому, що саме завдяки такій атрибутивній характеристиці діяльності інституалізується культура як така. Діяльність, що “дається” у визначені її предметної сутності, і є культурою.

Предметність як така “виникає” у процесі життєдіяльності людини та фіксує момент об’єктивації матеріальної дійсності у сфері практики, виявляє потенційні можливості її пізнання та перетворення. Предметність фіксує дійсність буття перетворювальної діяльності у формі технологічного відношення. Об’єктна природа предметності окреслюється конкретно спрямованістю діяльності на “привласнення” матеріальної дійсності, вона виявляється “місцем зустрічі” діяльності як форми буттєвості суспільного життя та матеріальної дійсності як реальної основи. Причому важливо ще раз наголосити: предметність не зводиться, а тим паче не отожднюється з матеріальною дійсністю; вона передусім виражає її соціально-практичну властивість. Предметність діяльності “виявляється, а не створюється”, – справедливо зауважував М. Тарасенко [5, с. 63].

У предметній діяльності людини фіксуються реальності об’єктивності, але в специфічно людському способі виразу – в знаково-образній формі. Тобто, мислення, завдяки своїм іманентним властивостям, “задає” реально-предметний зріз об’єктивності. Дійсність освоюється опосередковано, зазнаючи людської, суто суб’єктивної обробки. Отже, дійсність виявляється, актуалізується через подвійний пласт людської суб’єктивності – нормативні, понятійно-категоріальні структури й інтуїтивістсько-чуттєво-переживальницький, культурницько-ментальний пласт самовідчуття та самоідентифікації людини у світі. Очевидно, що і перший, і другий пласти соціально-історично та культурно-ціннісно зумовлені. Як зазначає В. Петрушенко, дані “категоризуючі структури мають характер, обмежений історично, соціально, технологічно і, нарешті, внутріментально, тобто вони можуть реально складатись та набувати внутрішньо структурованого вигляду лише у процесі “утримання думки себе самою” [с. 166].

Об’єкт-суб’єктні відносини характеризують передусім теоретичне відношення людини до дійсності, а відношення “предмет – людська діяльність” розкриває

практичне її перетворення. Розглядати дійсність у формі об'єкта означає пояснювати дійсність взагалі, безвідносно до практичних актів діяльності. Розглядати ж дійсність у формі практики означає брати її перетворювально, предметно, як елемент і складову частину реальної життєдіяльності людини. Сама практика розмежовує дійсність на об'єкти та предмети, причому поняття "об'єкт" характеризує початкову, своєрідну підготовчу стадію осягнення людиною дійсності для її практичного перетворення. Надалі об'єкт матеріально-практично залучається до процесу життєдіяльності й стає безпосереднім предметом діяльності.

Інститування предмета діяльності пов'язане з її інструментальним характером – предмет праці протистоїть природній реальності та формується як результат активної взаємодії знаряддя й об'єкта [2, с. 31–32]. Зауважимо, що предмет, на відміну від поняття об'єкта, є складовою, внутрішньою і водночас всезагальною "частиною" процесу діяльності. Матеріально-практичний зв'язок предмета і знаряддя виявляється як опредметнення (як власне технологічне відношення), а зв'язок людини з предметом і через знаряддя та присвоювання цього процесу як цілісного – розпредметнення, що слугує основою соціально-культурного розвитку людини як природної та суспільної істоти [5, с. 59–61].

На основі викладеного специфіку технічного об'єкта неможливо зрозуміти поза людською діяльністю, як неможливо з'ясувати й особливості людської діяльності поза і не у зв'язку з технічним об'єктом. У визначенні технічного об'єкта необхідно відштовхуватись не від природи чи властивостей людської діяльності, а від їхньої єдності, опосередкованої практикою. Зазначимо, що технічний об'єкт унікальний тим, що він поєднує об'єкт і предмет, об'єкт-суб'єктні й предмет-суб'єктні відношення, становить їхній синтез та цілісну єдність. Тому до складу технічного об'єкта поряд з "природним матеріалом" входить уся структура людської діяльності. У цьому полягає соціально-культурна зумовленість природи технічного об'єкта, яка становить важливу теоретико-методологічну засаду філософського осмислення специфіки технічного об'єкта зокрема і технічного як феномену людської культури загалом.

Технічний об'єкт у його філософському, соціокультурному значенні характеризує процесуальність людської діяльності, момент становлення матеріальних властивостей об'єкта предметами людської праці, їх опредметнення за допомогою знарядь і подальший перехід синтезованих властивостей у живу форму доцільної діяльності людини. Отже, технічний об'єкт є поєднанням властивостей речовини природи з властивостями людської праці, утворюючи в кінцевому підсумку всезагальний спосіб технологічної діяльності. Він необхідний, універсальний елемент діяльності, без якого вона, по суті, неможлива саме як людська діяльність. Технічний об'єкт, будучи всезагальним та універсальним, потенційно спроможний спеціалізуватись стосовно різних конкретних видів і форм діяльності. Він відображає в собі, що і як людина реалізовує у процесі предметно-перетворювальної діяльності.

У філософському узагальненні соціокультурного змісту технічного об'єкта він є фрагментом природної дійсності, поставлений практикою в певне перетворювальне відношення стосовно суб'єкта предметної діяльності. Суть у тому, що людина перетворює матеріал природи предметно-практично, доцільно, відповідно до соціальних потреб суб'єкта. Цей процес опредметнення природних об'єктів характеризується не тільки зміною форми та "привласненням" людиною

їхнього внутрішнього змісту (законів). Окрім цього (і передусім), людина використовує ці об'єктивні природні даності як інструменти для досягнення власних соціально зумовлених цілей. За допомогою багатства природної майстерні людина реалізує цілі, згідно з якими і конструюється метод, визначається характер діяльності людини, якій вона підпорядковує свою волю. Зрештою, зміст і масштаб цілей визначають не лише іманентно-внутрішніми чинниками особистісного й соціального характеру, а й тими перспективами, які вирізняються глибиною освоєння природних сил. Саме тому інструментальність є фундаментальною характеристикою предметно-перетворювальної діяльності, оскільки у методах і знаряддях практичної діяльності синтезуються закони та властивості природних речей і доцільної праці людини. У цьому процесі природні предмети трансформуються, перетворюються відповідно до їхніх внутрішніх природних сутностей і водночас до характеру людської діяльності, узгоджуючись із нею. Крім цього, згаданий інструментальний потенціал діяльних можливостей людини – технологічні знаряддя, засоби праці, цілі, – формуються саме під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Людська діяльність, “згасаючи” у предметах праці, трансформуючи предмети природи у соціально доцільні феномени, розкривається як діалектична єдність об'єктивного та суб'єктивного, необхідно-детермінована і суб'єктивно-покладена.

Оскільки взаємодія природного матеріалу та діяльності опосередкована соціальними чинниками – передусім характером відносин між людьми у процесі праці й соціокультурними цінностями, ментальними визначеннями, цілком логічно дійти висновку, що специфіка технічного об'єкта має соціальних характер і зумовлена особливостями соціальної практики загалом. Практика є опосередковуючою ланкою на шляху переходу законів природи у зміст людської праці та знання. Саме вона надає зв'язкам природного матеріалу конкретно-практичне значення, співвідносить їх з об'єктивною дійсністю і лише після цього перетворює на форми людського знання та пізнання.

Практика як процес злиття та кооперації властивостей предмета праці й властивостей людської діяльності трансформує предмет праці у технічний об'єкт. Отже, технічний об'єкт існує як соціально-практично оформлена даність певної частини природного фрагмента. Саме у зв'язку з цим технічний об'єкт має суспільно-історичний характер. Коли ж із поняття “технічний об'єкт” вилучається суспільна форма діяльності або ж не враховується її специфіка та роль у виникненні технічного об'єкта, тоді свідомо чи несвідомо абсолютизується роль природних чинників. Такий спрощений підхід до розуміння технічного об'єкта суттєво обмежує продуктивність досліджень науково-технічного прогресу, суті й ґенези техніки, технічного загалом і його детермінуючого впливу на розвиток особистості, її моральних цінностей.

На відміну від предмета праці, технічний об'єкт подає буття природного фрагмента в зовсім іншій, “неприродній” якості. Технічний об'єкт акумулює практичне (перетворювальне) і теоретичне (пізнавальне) відношення до природи, тому синтезує даності властивостей природного предмета у соціально-визначених і науково-обґрунтованих цілях. Лише в такому розумінні технічний об'єкт виявляє свої “нетехнічні сутності”, які виникають на соціально-практичній основі й не зводяться до виключно природних речей і лише соціальних вимірів.

Спосіб поєднання (синтезу) на основі практики властивостей природи з властивостями людської діяльності в предметну цілісність конститує технічний об'єкт. Причому людський чинник і технічний об'єкт є універсальними моментами суспільно-історичної практики. Але якщо технологічний об'єкт характеризує спрямування людської діяльності на матеріал природи, визначає міру залучення природного матеріалу до умов і засобів життєдіяльності людини, то людський чинник відображає ступінь усвідомлення людською життєдіяльністю самої себе, яка підносить механізми своєї реалізації до предмета свідомості та волі людини.

Тому технічний об'єкт і людський чинник є конструктивно-творчими моментами відносно умов і цілей життєдіяльності суспільної людини. Вони акумулюють актуальні й потенційні елементи практики. Причому людський чинник провідний у розкритті зумовленості технічного об'єкта, ступеня його досконалості та соціальної значущості. На наш погляд, у цьому полягає одна з переваг соціокультурного підходу до аналізу технічного об'єкта. Людський фактор як доцільний, самоусвідомлюваний початок людської життєдіяльності є своєрідним духовно-практичним еквівалентом історичного вектора, який репрезентує минуле буття людини та техніки і водночас орієнтований на майбутнє – в ньому минуле і майбутнє поєднані у теперішньому.

На основі аналізу поняття “технічний об'єкт” можливо з'ясувати зміст і функціональні особливості технічного (технологічного) знаряддя, якому належить фундаментальне значення не лише у сфері технічної (перетворювальної) практики, а й у сфері теоретично-пізнавальної. По суті, технологічне знаряддя – це вінець творчих пошуків у технікознавстві, об'єктом якого воно є.

У технологічному знарядді його соціальний вимір життєдіяльності виявляється у двох аспектах: матеріальному продукті (власне знарядді праці), а також у меті дії, яка, по суті, є інтелектуальним знаряддям. Мета відтворює рух природного предмета у сфері діяльності й водночас характер перебігу діяльності. Звідси – технологічне знаряддя має перевагу безпосередньої, відтворюваної дійсності, тобто воно існує як річ поряд з іншими речами. Водночас воно має також достоїнство духовної всезагальності, тобто слугує засобом для реалізації певної людської мети. Внаслідок цього людська діяльність постає і предметно-конструктивним процесом, і пояснювальним принципом. Безумовно, ми мислимо тут “технологічне знаряддя” як філософську категорію, а не як звичайний засіб праці.

Людська діяльність, зокрема в її соціальному вимірі, не тотожна технологічному знаряддю, оскільки є способом буття колективного суб'єкта. Однак власне технологічне знаряддя – це не вся діяльність, а лише її певна предметна властивість. Своєрідність останньої полягає в тому, що технологічне знаряддя діє на речовину природи згідно з його власними закономірностями, внаслідок чого воно постає провідником впливу діяльності на предмет праці.

Одночасно технологічне знаряддя не є зліпком і копіюванням властивостей предметів природи. Воно – “момент” взаємодії та взаємопроникнення властивостей речовини природи і людської життєдіяльності, який втілений у певному матеріальному утворенні. Властивості речовини природи стають технологічними й, отже, інструментальними у зв'язку з тим, що людина використовує ці влас-

тивості, зберігаючи її природну сутність. Технологічне знаряддя матеріально закріплює, імітує сам спосіб існування людської праці: опосередковане відношення людини до природи через відносини людини до людини. У цьому сенсі воно має двояку природу. Знаряддя матеріалізує суспільний характер праці й водночас її предметно-доцільну форму. Вона полягає у здатності людської діяльності виготовляти знаряддя за властивостями зовнішньої речовини природи та потребами суб'єкта. Отже, знаряддя у процесі праці в змозі діяти на речовину природи і відповідно до її об'єктивних закономірностей, і відповідно до людської мети. Це зумовлює те, що технологічні знаряддя генетично й фактично є носіями соціальної пам'яті, оскільки в них акумулюється досвід відносин між людьми у процесі їхнього виготовлення і використання. Будучи матеріальним "зліпком" предметно-доцільної форми, знаряддя наче віддаляє людину від природи й одночасно в іншому сенсі наближує її до природи, дає змогу людині моделювати об'єкт-об'єктні й суб'єкт-суб'єктні відношення, тобто приховані в об'єкті його властивості та закономірності й характер відносин людей між собою.

Отже, у технологічному знарядді фіксується опосередкованість природного соціальним, а самі знаряддя постають предметами-посередниками між людиною, людською діяльністю і зовнішнім світом природної та соціальної дійсності. Як предмети-посередники технологічні знаряддя пов'язані з матеріалом природи і життєдіяльністю людини безпосередньо, у зв'язку з чим вони постають провідниками впливу знаряддя на предмети природи та саму людину. Ось чому технологічне знаряддя є засобом перетворення природи й одночасно засобом культивування і зростання соціальних якостей людини. Саме ж технологічне знаряддя залишається матеріальним посередником між людиною та людиною, людиною і світом.

М. Гайдеґер справедливо зауважив, що технологія в її, так би мовити, інструментальному значенні пов'язана зі світом і людиною безпосередньо. Причому залишається дещо в тіні аналіз їхньої опосередковуючої ролі між людською життєдіяльністю і рештою світу природної та соціальної дійсності. М. Гайдеґер розглядає предмети-посередники (знаряддя, інструменти, засоби переміщення, речі побуту) переважно з погляду їхнього застосування і впливу на свідомість, менше аналізується процес виготовлення і виробництва технологічних знарядь як посередників. Тому матеріалізовані в технологічному знарядді природні властивості речовини матерії та соціальні якості суб'єкта діяльності утворюють ніби єдиний предметний сплав; природні якості знаряддя виявляються "речовим носієм" соціальних якостей людини. Тут звичні уявлення трансформуються: форма, надана людиною матерії, стає змістом технологічного знаряддя, а сама матерія, з якої виготовлене знаряддя, – лише формою здійснення соціальних якостей суспільного суб'єкта діяльності [6, с. 222].

Оскільки технологічне знаряддя узгоджується з "логікою" саморуку зовнішнього предмета, воно спроможне виконувати роль засобу, а сама людина та її інструментальна діяльність перетворюються на ціль діяльності. Теоретично і фактично технологічне знаряддя є матеріальним продуктом співтворчості природи та людини і в аспекті втілення у ньому властивостей та закономірностей природи постає як об'єктивний природний процес. З боку ж реальної форми існування технологічного знаряддя як предметної здатності суб'єкта і людських

форм відносин, воно є соціальним явищем. У єдності цих моментів технологічне знаряддя утворює “неорганічне тіло” людини, а також “частину” доцільно організованої природної системи. Відтак технологічне знаряддя водночас і природне, і соціальне утворення, тобто воно підвладне і законам природи, і законам предметної діяльності людини. Поза суспільною доцільною діяльністю технологічне знаряддя й техніка є мертвими.

Технічний об’єкт, техніка у найзагальнішому значенні – це закономірності природи, що функціонують у формах людської життєдіяльності, постаючи для неї засобом реалізації людських цілей. У цьому сенсі, на наш погляд, полягає “нетехнічність” технологічного знаряддя, його соціально-практична природа та зміст [3, с. 51-62].

Безумовно, пізнання законів природи відкриває нові технологічні можливості. Водночас теперішні технологічні засоби певним способом моделюють не лише закономірності природи у предметних структурах практики, а й соціально-продуктивні функції людини. Саме доцільність людської практики втілюється у технічних засобах і функціонує в них у вигляді опредметненої праці, відображаючи людські здатності до матеріальної та духовної діяльності. У технічних засобах втілені не тільки розумова праця як показник пізнавальних можливостей суспільства і міри свідомого використання людиною законів природи, а обов’язково і форми кооперації людської праці. У цьому сенсі цілком справедливий погляд, що “вся історія техніки є історією послідовного опредметнення технологічних функцій людини” [1, с. 99].

Підсумовуючи, доходимо висновку, що специфіка технологічного знаряддя полягає у матеріальному синтезі властивостей речовини природи і предметно-доцільної життєдіяльності суспільної людини. Особливістю й основою виникнення технологічного знаряддя слугує соціально-практична діяльність. По суті, технологічне знаряддя будь-якого взірця є опредметненою єдністю двох форм об’єктивного процесу, опредметненим синтезом природного та соціального у сфері практики. У цьому розумінні технологічні знаряддя, взяті окремо, а також сукупно у вигляді системи технічних засобів і технологій, є опредметненим результатом колективної життєдіяльності, а суб’єктом техніки як атрибута людської діяльності постає безпосередньо суспільна праця.

Література

1. *Волков Г.* Истоки и горизонты прогресса. Социологические проблемы развития науки и техники. М.: Политиздат, 1976.
2. *Воронин А.* Миф техники. М.: Наука, 2004.
3. *Князев В.* Человек и технология (социально-философский аспект). К.: Лыбидь, 1990.
4. *Петрушенко В.* Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. Львів: Ахілл, 2005.
5. *Тарасенко Н.* Природа. Технология. Культура (Философско-мировоззренческий анализ). К.: Наукова думка, 1985.
6. *Хайдеггер М.* Вопрос о технике // Время и бытие: Статьи и выступления. М.: Республика, 1993.

ANTHROPOLOGICAL DIMENSION TECHNICAL OBJECT IN SOCIOCULTURAL DISCOURSE

Volodymyr Melnyk

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: dfiles@lnu.edu.ua

The concept of “object”, “subject”, “object” in their sociocultural determination of human activity are analyzed. Revealed a fundamental characteristic of the subject-reform activities – its instrumentality. Defined sovereign specific technical object, its uniqueness and originality. It was found the social nature of technology and equipment, their relationship with social conditions, as in the socio-historical process.

Key words: technology, technical object, object, subject, activity.

Стаття надійшла до редколегії 18.05.2013

Прийнята до друку 24.06.2013